GRZEGORZ TUTAK ▶▶

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4705-0446>

Ewolucja polityczno-społeczna obszaru poradzieckiego

[recenzja książki *Przemiany polityczno-społeczne
w przestrzeni poradzieckiej*]

Political and social evolution of the post-Soviet area

[book review *Przemiany polityczno-społeczne w przestrzeni poradzieckiej*]

Политическая и социальная эволюция постсоветского пространства

[рецензия книги *Przemiany polityczno-społeczne w przestrzeni poradzieckiej*]

Rozpad Związku Radzieckiego został nazwany przez Władimira Putina największą katastrofą geopolityczną XX wieku. Spektakularny upadek mocarstwa zmienił diametralnie sytuację międzynarodową i doprowadził do zasadniczych zmian geopolitycznych. Publikacja *Przemiany polityczno-społeczne w przestrzeni poradzieckiej* pod redakcją Sylwestra Gardockiego podejmuje szeroki zakres tematyczny problemów, idei oraz relacji między państwowych, które charakteryzują obszar poradziecki. Różnorodność tematyczna poszczególnych rozdziałów oddaje w pewnym sensie złożoność problemów współczesnych republik poradzieckich. Na publikację składa się dwanaście artykułów przygotowanych przez autorów reprezentujących różne ośrodki naukowe w Polsce, w tym: Krakowa, Torunia, Warszawy, Lublina, Gdańska oraz Częstochowy. Ponadto wśród grona autorów znaleźli się przedstawiciele Ukrainy i Kazachstanu.

Pierwszy z rozdziałów, którego autorką jest Swietłana Czerwonnoja, podejmuje problematykę Tatarów Krymskich po aneksji Krymu przez Rosję w 2014 roku. Jest to niezwykle istotny temat, bowiem rzadko, o ile w ogóle, w przekazach medialnych podejmowany jest temat sytuacji narodu krymsko-tatarskiego. Zdaniem autorki aneksja terytorium Ukrainy przez Rosję otwiera drogę do dalszych ekspansjonistycznych działań Moskwy. Swoje uwagi kieruje także w kierunku terytoriów spornych, które mogą stać się nowymi celami rosyjskiej ekspansji. Dotychczasowe przykłady ze współczesnej historii zdają się potwierdzać przypuszczenia autorki. Rosja brała udział w wielu konfliktach obszaru poradzieckiego, a jej rola często miała różny charakter, od roli agresora po mediatora. W tej perspektywie S. Czerwonnoja wskazuje na Tatarów Krymskich, którzy, podobnie jak za czasów stalinowskich represji, także obecnie stali się ofiarami trwającego konfliktu. Autorka uważa, że bierność środowiska międzynarodowego wobec dyskryminacji narodu krymsko-tatarskiego wskazuje na sympatie wobec stron konfliktu.

Następny artykuł podejmuje zagadnienie wartości demokratycznych we współczesnej Rosji, Ukrainie i Polsce. Autorami rozważań są Maksim Wołosiewicz oraz Ewelina Wojciechowska. W swojej analizie autorzy skupiają się na porównaniu wskaźników wartości demokratycznych we wspomnianych państwach. Ich zdaniem wspomniane wartości ściśle korespondują z konkretnymi modelami politycznymi. Za wartość pracy należy uznać prezentowanie licznych badań i wniosków dotyczących przedmiotowego zagadnienia. M. Wołosiewicz i E. Wojciechowska w sposób zwięzły przedstawiają różnice w postrzeganiu kwestii demokratycznych we współczesnej Rosji, Ukrainie i Polsce. Analiza treści nasuwa wniosek, że Rosjanie w odmienny sposób postrzegają wartości demokratyczne aniżeli Polacy. Ta odmienność wynika przede wszystkim z tradycji historycznych Rosji, gdzie kluczową rolę odgrywał autorytarny, w wielu momentach historycznych totalitarny i scentralizowany system zarządzania. To mentalność rosyjska, która w charakterystyczny dla siebie sposób, daje przyzwolenie na prowadzoną współcześnie agresywną politykę Władimira Putina. Z przedstawionej analizy autorów wynika, że odmiennie zdanie w kwestiach demokratycznych reprezentują Polacy, którzy znacznie bardziej cenią wartości demokratyczne. Pośrodku znajduje się Ukraina, która

z jednej strony, dąży do bycia państwem postrzeganym według standardów Zachodu, a z drugiej strony pojawia się jej mentalność, która przeszkadza w realizacji wspomnianego celu.

Kolejny artykuł – autorstwa Piotra Grochmalskiego – traktuje o geopolitycznej wizji współczesnej Rosji Władimira Putina. Warto zaznaczyć, że jest to najobszerniejszy z rozdziałów recenzowanej publikacji, opatrzony licznymi mapami. Autor swoje rozważania pogrupował na osiem części, w których omawia próby restauracji imperium rosyjskiego przez Władimira Putina. W prosty i syntetyczny sposób analizuje rozgrywki o władzę służb specjalnych, intrygi mające na celu przejęcie władzy przez instytucje siłowe. Autor buduje narrację na przykładzie m.in. sierpniowego puczu z 1991 roku oraz wewnętrznych rozgrywek natury politycznej w KGB. Analizuje czynniki, które zdaniem służb mogły przyczynić się do dalszej dezintegracji Rosji. Według Grochmalskiego symbolicznym ukoronowaniem procesu zdobywania władzy przez służby rosyjskie było przejęcie rządów przez Władimira Putina. Autor zwraca uwagę na działania współczesnych służb rosyjskich (np. FSB), których mentalność nadal czerpie z tradycji KGB. Autor stawia tezę, że polityka Moskwy zmierza ku odbudowie imperium rosyjskiego, które w konsekwencji może doprowadzić do światowego konfliktu. Imperium, budowanego wokół idei państwa rosyjsko-białorusko-ukraińskiego i koncepcji cywilizacyjnej *Russkij Mir*. Wydarzenia z przeszłości pokazały na przykładzie Gruzji i Ukrainy, że wspomniana idea nie jest tylko swego rodzaju teorią, ale także jest wcielana w praktyce.

Artykuł Krzysztofa Karczewskiego podejmuje problematykę pojęcia „manifestacjonizmu” Aleksandra Dugina, jego znaczenia dla współpracy duchowej Rosji i Azji. Punktem wyjścia rozważań jest określenie samego pojęcia „manifestacjonizm”. Autor wskazuje, że pojęcie to można rozpatrywać przez pryzmat czterech cech. Zalicza do nich: jedność, utożsamianie boskości z wszechświatem; hierarchię między boskością samą w sobie a wszechświatem; jedność transcendentności i immamentności oraz ostatnią holizm. W opinii Dugina religie determinują wiele aspektów życia społecznego, w tym politykę i ekonomię.

K. Karczewski udowadnia, że Dugin w swoim myśleniu traktuje religię manifestacjonistyczną jako element integracji Rosji z państwami azjatyckimi. Integracji, która będzie przebiegać na wszystkich poziomach życia

społecznego. Zdaniem autora sojusz różnych religii jest etapem jednoczenia się całego kontynentu euroazjatyckiego. Reasumując Krzysztof Karczewski stwierdza, że stworzona przez Dugina kategoria religioznawcza ma za cel dać podstawę teoretyczną integracji przedmiotowego obszaru.

W kolejnym artykule Ksenia Kakareko podjęła analizę integracji obszaru Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej w kontekście sankcji nałożonych na Rosję. W swojej analizie autorka skupia się na siedmiu rodzajach sankcji będących następstwem aneksji Krymu. K. Kakareko nie tylko wymienia rodzaje sankcji, ale także wskazuje na cel każdej z nich. Autorka neguje opinie, jakoby powstanie EaUG było odpowiedzią na przedmiotowe sankcje. Jej zdaniem jest wręcz przeciwnie, jest to efekt wieloletniego procesu integracyjnego. Dostrzega szanse dla Białorusi i Kazachstanu, które mogą wypełnić luki na rynku rosyjskim. Niemniej dostrzega także obawę instrumentalnego wykorzystania przez Rosję państw przynależących do EaUG, które mogą posłużyć jako element obejścia nałożonych sankcji. Kakareko stawia tezę, że przedmiotowe sankcje stanowią przeszkodę w budowaniu pełniejszej integracji gospodarczej, której elementem realizacji jest Unia Celna.

Olga Wasiuta podejmuje niezwykle aktualny problem dla wielu państw, jakim są niekorzystne trendy demograficzne.. Swoje rozważania sytuuje w perspektywie negatywnych następstw demograficznych i ich wpływu na bezpieczeństwo Rosji. Sytuacja Federacji Rosyjskiej jest tym bardziej złożona, bowiem jest ona największym państwem świata o terytorium ponad 17 mln m². Z drugiej strony, państwo znajduje się na 200. miejscu pod względem przyrostu naturalnego. Autorka przytacza niekorzystne prognozy demograficzne dla przyszłości Rosji. Jak zaznacza, pomimo podejmowanych działań przez władze rosyjskie w celu zahamowania negatywnych tendencji, nie przynoszą one zamierzonych skutków. Ponadto niekorzystnym czynnikiem, jak zaznacza O. Wasiuta, jest nierównomierne rozmieszczenie ludności. Zdecydowana większość obywateli Rosji żyje w europejskiej części tego kraju. Pewną nadzieję autorka upatruje w imigracji obywateli Chin czy Wietnamu. Jest to z pewnością słuszne założenie, zwłaszcza w kontekście Chin, które dysponują niezwykle wysokimi zasobami ludzkimi. Wśród zagrożeń i wyzwań stojących przed Rosją jest nielegalna imigracja oraz wysoka niechęć etniczna i rasowa wobec innych narodów. Brak poparcia ze strony społeczeństwa

wobec otwarcia się na imigrantów stanowi istotny problem dla polityków Moskwy. Autorka wskazuje także na zagrożenie, którym w przyszłości może stać się zbyt duża obecność imigrantów z Chin, zwłaszcza we wschodniej części Rosji. Zaletą opracowania jest zwrócenie uwagi na możliwe sposoby rozwiązania kryzysu demograficznego w Rosji oraz relacji, jaka zachodzi pomiędzy demografią, imigracją a zagadnieniem bezpieczeństwa.

W kolejnej części publikacji Patrycja Zająć podjęła problematykę postrzegania konfliktu w Czeczeni przez polskie społeczeństwo w oparciu o analizę konstruktywistyczną. W swoich rozważaniach autorka przedstawia zmianę nastawienia Polaków, która dokonała się pomiędzy pierwszą a drugą wojną czeczeńską. Autorka wskazuje na przyczyny zmiany postaw względem Czeczenów. Otóż, jak zaznacza P. Zająć, doświadczenia historyczne stanowią o wspólnocie idei i dziejów obu narodów. Podczas pierwszej wojny czeczeńskiej Polacy postrzegali Czeczenów jako ofiary rosyjskiego neoimperializmu, co korespondowało z nastrojami Polaków i ogólną niechęcią wobec Rosjan. Zmiany w postawie społeczeństwa polskiego podczas drugiej wojny czeczeńskiej autorka upatruje w zamachach terrorystycznych, ogólnej niechęci do islamu oraz stereotypach. W obu przypadkach, na co słusznie zwraca uwagę, istotną rolę odegrały mass media. Wartością pracy jest merytoryczna argumentacja, wsparta badaniami opinii społecznej.

W ósmym z kolei rozdziale Tadeusz Dmochowski przedstawia problematykę handlu bronią i uzbrojenia konwencjonalnego pomiędzy Rosją a byłymi republikami poradzieckimi w latach 1992–2014. Po rozpadzie ZSRR zależności pomiędzy Federacją Rosyjską a nowopowstałymi republikami poradzieckimi kształtowały się często w odmienny sposób. Z jednej strony Litwa, Łotwa i Estonia, które zdecydowały się na integrację w ramach UE i NATO. Z drugiej strony Białoruś, która współpracuje z Moskwą. Autor stwierdza, że handel bronią i uzbrojeniem pomiędzy republikami poradzieckimi odzwierciedlał zależności polityczne, jak również aspiracje tychże państw. Dalej T. Dmochowski przedstawia wymianę pomiędzy Rosją a Estonią, Mołdową, Gruzją, Łotwą, Litwą, Białorusią, Armenią i Azerbejdżanem. Artykuł zawiera nie tylko analizę wartości pieniężnej dokonanej wymiany, ale także prezentuje rodzaj zakupionej broni. Zaletą pracy jest jej przejrzysty charakter, uzyskany przez pogrupowanie państw ze względu na obroty handlowe. Ponadto autor nie skupia się wyłącznie na aspektach technicznych, ale także poddaje

analizie czynniki, które motywowały do zakupu broni i uzbrojenia od Rosji. Całość rozważań została oparta na obszernej literaturze.

W kolejnej części Paweł Górzny podjął tematykę relacji gospodarczych pomiędzy ChRL a Rosją (wcześniej Związkiem Radzieckim) od połowy XX wieku. Poprzez syntetyczną analizę zdarzeń autor prezentuje relacje i zmiany, jakie dokonały w okresie kilkudziesięciu lat. Przedstawia początkową przewagę ZSRR nad Chinami, która z biegiem lat uległa zatarciu. Z analizy wynika, że współczesne Chiny w wielu aspektach górują nad Rosją. Autor stwierdza, że Rosja stała się „quasi-kolonią” chińską. P. Górzny skutecznie dowodzi, że dzisiejszym polem walki pomiędzy państwami jest płaszczyzna gospodarcza, którą wygrywają Chiny. Dopełnieniem rozważań są zamieszczone na końcu artykułu liczne wykresy, które obrazują współzależności gospodarcze, jakie wypracowały oba państwa od połowy XX wieku.

Arkadiusz Czwołek podjął problematykę Indii w polityce wielowektorowości Białorusi. Autor skupił się na relacjach politycznych, gospodarczych oraz współpracy wojskowej, naukowej i kulturalnej pomiędzy państwami. Przekonuje, że relacje Białorusi i Indii, zapoczątkowane jeszcze za czasów radzieckich, po ogłoszeniu niepodległości przez Białoruś w 1991 roku nie uległy zasadniczej zmianie. Uważa, że największą dynamiką we wzajemnych relacjach charakteryzują się stosunki polityczne. Przedstawione przez A. Czwołka dotychczasowe doświadczenia obu państw na arenie międzynarodowej odznaczają się w głównej mierze zbieżnością stanowisk. Autor wymienia i charakteryzuje główne czynniki wielowymiarowej współpracy. Dokonuje także swoistego bilansu korzyści każdego z państw, które wynikają z bilateralnej współpracy.

Ostatnie dwa artykuły zostały poświęcone problematyce Kazachstanu. Autorem pierwszego jest Yerik Utembayew, ambasador nadzwyczajny i pełnomocny Republiki Kazachstanu w RP. Autor podjął tematykę reform, jakie wdrożono po 1991 roku. Należy zaznaczyć, że w streszczeniu artykułu autor wskazuje, że rozważania będą dotyczyć Uzbekistanu, co jest pomyłką, bo przecież artykuł traktuje o Kazachstanie. Sam artykuł poza walorami informacyjnymi stanowi swego rodzaju materiał reklamowy Kazachstanu. Drugi artykuł dotyczący Kazachstanu poświęcony został problematyce strategii gospodarczej. Autorem rozważań jest Sylwester Gardocki. W pracy autor analizuje główne dokumenty strategiczne, które wytyczały najważniejsze

cele gospodarcze po 1991 roku. Prezentowane treści ukazują, że Kazachstan potrafił odrzucić radziecki tok myślenia, co dało wymierne skutki na wielu płaszczyznach funkcjonowania państwa. Dzięki podjętym działaniom Kazachstan stał się przykładem działań, które wyróżniają się na tle innych państw regionu. Całość rozważań została opatrzona licznymi przypisami oraz bogatą bibliografią.

Publikacja *Przemiany polityczno-społeczne w przestrzeni poradzieckiej* stanowi ciekawy wkład w badania nad przestrzenią poradziecką. Podejmuje szereg zagadnień, które w prosty i merytoryczny sposób przedstawiają złożoność wzajemnych powiązań republik poradzieckich. Wartość publikacji nie tylko przejawia się w zawartych w niej tekstach, ale uzupełnia ją bogaty i różnorodny dobór literatury. Pomimo pewnych błędów książka zasługuje na lekturę. Podejmuje ważne i aktualne tematy, pozwalając na lepsze zrozumienie przemian, jakie zachodzą w przestrzeni poradzieckiej.

MGR GRZEGORZ TUTAK

Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
grzegorz.tutak@kul.pl

Bibliografia

- Gardocki, S. (red.). (2016). *Przemiany polityczno-społeczne w przestrzeni poradzieckiej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.